

Таблиця 4

Результати виконання учнями завдань № 4, 5 (у %)

Контингент учнів	Завдання № 4		Завдання № 5	
	виконано (достатній рівень)	не виконано (недостатній рівень)	виконано (достатній рівень)	не виконано (недостатній рівень)
Масові ЗОШ (32 дитини)	69	31	66	34
ЗОШ для дітей з ТПМ (35 дітей із ЗНМ)	9	91	14	86
ЗОШ для дітей з НП та ДЦП (20 дітей)	5	95	10	90
Санаторна школа-інтернат для дітей з ПНЗ (12 дітей із ЗПР)	8	92	16	84

Як свідчать результати проведеного дослідження (виконання дітьми завдань № 1-5), виражене недорозвинення сукцесивних та симультанних процесів спостерігається у середньому в 62 % дітей із ЗНМ, 74 % учнів з ДЦП, 60 % дітей із ЗПР (в учнів масових шкіл недостатність зазначених процесів виявлена у 15 % дітей, до того ж на відміну від учнів спеціальних шкіл вона має частковий характер, оскільки діти утруднювалися лише при виконанні завдань № 4-5).

Характеризуючи особливості виконання учнями спеціальних шкіл-інтернатів запропонованих діагностичних письмових завдань, треба зазначити таке: 1) Діти мали утруднення при сприйманні інструкцій щодо сутності завдань та алгоритму їх виконання (тому інструкції повторювалися для них кілька разів), часто не могли збагнути, що і як треба робити (у таких випадках крім інструкції дітям давався наочний зразок виконання завдання з відповідними поясненнями); 2) На відміну від учнів масових класів діти спеціальних шкіл-інтернатів виконували завдання у повільному темпі, вони витрачали в 1,5-2 рази більше часу на виконання роботи; 3) При виконанні завдань учні спеціальних шкіл допускали велику кількість помилок смислового характеру: складали з букв або складів асемантичні слова, порушували логіко-граматичні зв'язки між словами та їх правильну послідовність при розбудові речень, не могли встановити правильну послідовність речень або фрагментів у тексті.

Отже, в більшості учнів із ЗНМ, ДЦП, ЗПР відмічається недостатність як сукцесивних, так і симультанних процесів, при цьому виявлена у дітей неспроможність відтворити правильну послідовність букв та складів у слові, речень та окремих фрагментів у тексті свідчить про найбільш виражене недорозвинення в них сукцесивного і симультанного синтезу. Під час розбудови системи корекційної роботи із зазначеними категоріями дітей необхідно враховувати виявлені недоліки їхньої аналітико-синтетичної діяльності, з метою їх усунення застосовувати комплекс спеціально розроблених пізнавальних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь: Психологические исследования /Л.С. Выготский. – М: Лабиринт, 1996. – 416 с.
2. Лалаева Р.И., Гермаковская А. Особенности симультанного анализа и синтеза у младших школьников с тяжелыми нарушениями речи /Р.И. Лалаева, А. Гермаковская. // Дефектология. –2000.– № 4.– С.17-23.
3. Лурия А.Р. Высшие корковые функции человека /А.Р. Лурия. – М.: Изд-во МГУ, 1968. – 503 с.
4. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал /А.Я. Малярчук. – К.: Літера ЛТД, 2003. – 104 с.
5. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник /В.В.Тарасун. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 392 с.

УДК 159.922.76-056.263:81.221.24

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА МІМІКО-ЖЕСТОВОГО МОВЛЕННЯ

Горлачов О.С.

кандидат психологічних наук
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

В статті представлено здійснений структурний аналіз миміко-жестового мовлення, як складової педагогічної майстерності сурдопедагога, що показав неоднозначність підходів до даної форми мовлення.

В статті представлено здійснений структурний аналіз миміко-жестової мовлення, як складової педагогічної майстерності сурдопедагога, який показав неоднозначність підходів до даної форми мовлення.

The article presents the implementation of structural analysis of facial expressions-sign speech as a component of pedagogical skills surdopedagogs that showed ambiguous approach to this form of speech

Ключові слова: миміко-жестове мовлення, структура, дактильне мовлення, сурдопедагог.

Ключевые слова: мимико-жестовая речь, структура, дактильная речь, сурдопедагог.

Key words: facial expressions-sign speech, structure, finger spelling speech, teaching of the deaf and hearing-impaired.

Різновидом невербальної комунікації, окрім дактильного мовлення, є також міміко-жестове мовлення, яке є специфічною невербальною формою мовлення, що дає змогу позначати цілі слова, а іноді і фрази [3, 6, 8].

Міміко-жестове мовлення – це система кінетичних знаків, що передають характерологічні особливості предметів, явищ оточуючої дійсності за допомогою визначених структурних елементів.

Міміко-жестове мовлення, як і дактилологія, є засобом передачі інформації дітям і дорослим, які мають вади слуху, допомагає у спілкуванні із рідними і близькими людьми, із друзями і знайомими (але лише з тими, хто його засвоїв) [6, 8]. Міміко-жестове мовлення, і дактилологію, використовують як комунікаційний засіб у спілкуванні, публічних виступах, перекладі, в спеціальних закладах [4, 6, 8, 9, 13].

Міміко-жестове мовлення осіб з вадами слуху за весь час існування сурдопедагогічної думки розглядали з різних наукових позицій такі вітчизняні і зарубіжні дослідники, як А.Г.Басова, Р.М.Боскіс, А.Л.Воскресенський, Л.С.Виготський, Й.Ф.Гейльман, О.Г.Геранкіна, Ю.А.Герасименко, Т.А.Григор'єва, Г.О.Гурцов, Т.П.Давиденко, Л.С.Дімскіс, Г.Л.Зайцева, А.Г.Зікєєв, Р.Г.Краєвський, С.В.Кульбіда, Є.М.Марциновська, Е.В.Прозорова, Т.В.Розанова, Б.Б.Симонов, Л.І.Фомічова, Р.Н.Фрадкіна, М.Д.Ярмаченко, W.C.Stokoe та ін.

Доведено, що міміко-жестове мовлення, на відміну від словесного, яке має звукове (артикуляційне) підґрунтя, реалізується через інший, а саме візуальний (просторово-руховий) шлях [6], а відтак; його основною одиницею виступає жест, який в свою чергу характеризується наявністю таких трьох елементів: 1) конфігурації пальців руки (рук), яка може бути «дактильна», «недактильна», «числова» [9]; 2) місця виконання жесту відповідно тіла мовця; 3) характеристики руху руки (рук), а саме рух всією рукою, рух обома руками, якість руху, рух пальцями руки. Додатковими структурними елементами є артикуляція (одночасне промовляння повідомлення) і міміка обличчя (вираз обличчя), які є необхідною складовою так як виконують функцію уточнення змісту жестів [6]. Зокрема, дослідник міміко-жестового мовлення Р.Г.Краєвський зазначав, що міміко-жестове мовлення супроводжується передачею таких емоцій, як «гніву», «злості», «злоби», «здивування», «переляку», «страху», «жаху», «суму», «смутку», «огиди», «презирства» [8], а С.В.Кульбіда здійснюючи аналіз міміки обличчя доповнила даний ряд емоціями «радості» та «задоволення» [9].

Здійснюючи характеристику міміко-жестового мовлення дослідники зазначають, що в даній формі мовлення виділяються такі види жестів: жести одноручні (наприклад, жест «мама») та дворучні (наприклад, жест «практика»), які в свою чергу поділяються на симетричні (наприклад, жест «свобода») і асиметричні (наприклад, жест «дерево») [9].

Вказується на своєрідність міміко-жестової форми мовлення, яка не передає такі мовні закономірності як узагальнення, точність, детальність, логіку. За змістом воно є діаметрально протилежним вербальній формі мовлення [3, 4, 6, 8].

Окрім того міміко-жестовому мовленню притаманні аграматизми [6] та своєрідність неграматичної форми та послідовності слів, як у порівнянні з вербальним мовленням. Саме виокремивши відмінність у побудові жестової фрази Г.Л.Зайцева зазначала, що у 70-80-х роках минулого століття багато дослідників в різних країнах наголошували на тому, що міміко-жестове мовлення складається з двох мовленнєвих систем: калькуючого жестового мовлення і національного (розмовного, природного) жестового мовлення [6]. Хоч, автор зазначила, що спроба розмежування міміко-жестового мовлення за видами була присутня і раніше. Так, у свій час В.І.Флері [13], ще в ХІХ столітті, наголошував на існуванні двох взаємодоповнюючих складових невербальної системи спілкування осіб з вадами слуху: природних і штучних знаків. Також у ХХ ст. М.М.Лаговський [13], А.Г.Зікєєв [7], О.Г.Геранкіна [4] та ін., досліджуючи міміко-жестове мовлення наголошували на паралельному існуванні двох різновидів даної форми мовлення. Даний поділ притаманний мімічному методу навчання глухих Чарльза Мішеля де Л'єпе (Charles Michel de L'Épée) і Роше Амбруаза Кюкюррон Сікара (Roch-Ambroise Cucurron Sicard) [13].

Розмовне жестове мовлення засвоюється дитиною з вадами слуху під час спілкування (в родині, якщо батьки нечуючі; під час міжособистісного спілкування із друзями у школі-інтернаті і т.п.), використовується головним чином в сфері невимушеного спілкування і відрізняється своєрідною лексикою, граматиною і т.д. Розмовне жестове мовлення передбачає спілкування певними смисловими блоками, які особи з вадами слуху передають через жести і міміку [6].

Калькуюче жестове мовлення є самостійною кінетичною системою і формується як вторинна знакова система в процесі оволодіння словесним мовленням, являє собою в певній мірі кальку усного висловлювання і застосовується переважно для обслуговування міжособистісної комунікації глухих в офіційних ситуаціях. Жести тут є еквівалентами слів, а порядок їхнього проходження такий же, як у звичайному реченні, тобто калькуюче жестове мовлення відбиває структуру словесного мовлення [6].

Але, не зважаючи на відмінності між цими двома формами невербальної комунікації, якими постійно користуються у міжособистісному спілкуванні нечуючі [8], поступово засвоюючи словесне (усне, писемне) мовлення і накопичуючи словниковий запас, особи з вадами слуху починають будувати речення так само, як і чуючі [10].

Особливого поширення вивчення міміко-жестового мовлення набуло в другій половині минулого століття як серед вітчизняних, так і зарубіжних дослідників [13].

Так, зокрема, американський дослідник Вільям Стокоу (W.C.Stokoe) у своїх дослідженнях міміко-жестового мовлення особливу увагу звертав на віднайдення схожості між вербальною та невербальною системами комунікації. Автор порівнював елементи американського жестового і усного мовлення. В.Стокоу визначив три параметри жесту: 1) місце знаходження (де жест твориться); 2) напрямок руху руки або рук, що показують жест; 3) дія або рух руки. Враховувались також – інші аспекти мовлення такі, як вираз обличчя та інші сигнали, що не здійснюються руками, які він визначив, як частини мовлення [14].

Л.І.Фомічова у своїх дослідженнях здійснила теоретичне обґрунтування до аналізу міміко-жестового мовлення як знакової системи в структурі розвитку і навчання особистості [11].

Ще на початку 20-х років XX століття всесвітньовідомий психолог і дефектолог Л.С.Виготський наголошував на тому, що міміко-жестове спілкування має обмежений характер і не включає «абстрактних понять» і одне лише міміко-жестове спілкування не допоможе людині з вадами слуху здолати свій бар'єр спілкування в соціумі чуючих осіб [2].

Перший дослідник дактильного та міміко-жестового мовлення в Російській царській імперії В.І.Флері наголошував на тому, що міміко-жестове мовлення є тимчасовим засобом навчання дітей з вадами слуху, а основною формою мовлення для них має бути словесне. Також В.І.Флері піднімав питання дактильного та міміко-жестового перекладу і висловлювався негативно стосовно застосування механічного підходу [13].

А.Г.Зікеєв [7] у своїх дослідженнях визначав роль і місце міміко-жестового мовлення в навчанні дітей з вадами слуху. Звертаючи увагу на розмовне жестове мовлення, автор вказував на те що, воно має своєрідний словниковий склад і специфічні граматичні закономірності. На основі узагальнення існуючих досліджень здійснив висновок про те, що словниковий запас міміко-жестового мовлення є кількісно і якісно обмеженим.

За даними різних дослідників міміко-жестове мовлення нараховує приблизно три-чотири тисячі знаків (жестів) [10] на протитягу словникового запасу усного мовлення, який нараховує декілька сот тисяч слів. Навіть на основі кількості існуючих жестових позначень вчені з впевненістю стверджують тезу, відповідно якій міміко-жестове мовлення глухих має обмежені можливості і, до того ж, жест не може вмістити в себе той спектр відтінків, які притаманні слову [8].

Р.М.Боскіс, Н.Г.Морозова [1] і Ж.І. Шиф [12] наголошували на тому, що так як міміко-жестове мовлення має свою граматику, відмінну від граматики словесної мови, діти її переносять на вербальне мовлення, що є вкрай негативним явищем, оскільки руйнується смисл висловлювання. Автори зазначали, що існує послідовність засвоєння жестів: на перших етапах спілкування міміко-жестовим мовлення діти спочатку використовують вказівний жест, слідом за ним застосовують виразні рухи для нагадування про відсутні предмети. Згодом у спілкування дітей з вадами слуху за допомогою міміко-жестового мовлення виникають описові жести. Особливістю міміко-жестового мовлення є те, що в ньому немає багатьох спільних дієслів (наприклад, «купатися», «читати»). В розвинутому міміко-жестовому мовленні наявне узагальнене відірване від ситуації зображення предметів, явищ і дій [1].

В Україні основоположником з вивчення дактильного та міміко-жестового мовлення є Р.Г.Краєвський [8], який описав дактильне та міміко-жестове мовлення і створив унікальний словник міміко-жестового мовлення. Р.Г.Краєвський зазначав, що сурдопедагог обов'язково повинен володіти дактилологією та міміко-жестовим мовленням з метою якнайкращого порозуміння з особами з вадами слуху. Він наголошував, що «неточне відтворення жестового знака нерідко призводить до перекручення змісту мімічної фрази [8, с. 3]». Крім того, в різних колективах осіб з вадами слуху можуть бути різні жестові знаки, які виникли в даному колективі і лише там застосовуються, такі знаки не є спільними для всіх нечуючих. Автором зазначено, що у більшості випадків зустрічаються різні «почерки» жестових знаків, які іноді неправильно тлумачаться, як знаки відмінні. Р.Г. Краєвський наголошував на тому, що не слід плутати синоніми, які також іноді вважаються особливостями різних діалектів [8].

О.Г.Геранкіна вивчаючи міміко-жестове мовлення зазначала, що кожен жестовий знак може бути самостійною лексичною одиницею, але, в той же час, не завжди відображає повне значення слова. Автор наголошувала на наявності в міміко-жестовому мовленні таких негативних особливостей, як полісемантизм, аморфність і синкретизм, тобто злитність [4].

Й.Ф.Гейльман [3], зокрема вказував на те, що нечуючі в спілкуванні між собою широко використовують міміко-жестове мовлення так, що «технічно» дана форма мовлення є спрощеним у порівнянні з вербальним комунікативним засобом. Характеризуючи міміко-жестове мовлення автор виявив своєрідні ознаки: конкретність, образність, злитність, введення додаткових ознак, аморфність, аглютинацію, двомовність і комбінованість системи спілкування осіб з вадами слуху [3].

Г.Л.Зайцева [6] з'ясувала роль і місце міміко-жестового мовлення у навчальному процесі вечірніх спеціальних шкіл. Автор вивчила структуру невербальної комунікації і здійснила лінгвістичний опис міміко-жестового мовлення, визначила функціональні особливості міміко-жестового мовлення в системі комунікативної діяльності осіб з вадами слуху, розкрила характер зв'язку словесного, калькуючого і розмовного жестового мовлення та специфіку словесно-жестового двомовня дорослих глухих учнів, обґрунтувала доцільність і виявила ефективність використання міміко-жестового мовлення як допоміжного засобу педагогічної дії, розробила основні методичні шляхи застосування міміко-жестового мовлення в процесі навчання і виховання дорослих глухих учнів.

Л.С.Дімскіс [5] займалась вивченням системи навчання міміко-жестового мовлення студентів-сурдопедагогів в Білорусії. В основу свого дослідження автор поклала аналіз різних аспектів проблеми підготовки студентів-сурдопедагогів, але зазначала, що в працях сурдопедагогів-дослідників недостатньо проведений аналіз питання підготовки студентів сурдовідділення стосовно компетентності і практичного оволодіння студентами міміко-жестовим мовленням. Л.С.Дімскіс створила ієрогліфічну модель курсу «Жестове мовлення» для студентів дефектологічного факультету, на підставі якої розробила ієрогліфи білоруського міміко-жестового мовлення і її комп'ютерну версію [5], яка зазнала критики в зв'язку із значною складністю у використанні.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно наголосити на тому, що тривалий час розвитку і становлення сурдопедагогічної теорії і практики питання використання міміко-жестового мовлення в різних сферах діяльності нечуючих осіб піднімалось і розглядалось в різних площинах сурдопедагогічної науки. Дослідники міміко-жестового мовлення однакостайні в тому, що дана форма виступає допоміжним засобом у процесі спеціального корекційного навчання і виховання дітей з вадами слуху, і виступає провідною при здійсненні безпосередньої міжособистісної комунікації. Доведено, що міміко-жестове мовлення в силу своєї специфіки не може претендувати на універсальність, але є продуктивним засобом спілкування вузького кола і мікросоціума осіб з вадами слуху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боскис Р.М., Морозова Н.Г. О развитии мимической речи глухонемого ребёнка и её роли в процессе обучения и воспитания глухонемых / Р.М. Боскис, Н.Г. Морозова // Обучение и воспитание глухих / сост. : А.И. Дьячков, А.Д. Доброва, Я.А. Новиков. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 99–112.
2. Выготский Л.С. О развитии речи глухих / Л.С. Выготский // Дефектология. – 1994. – №4. – С. 88–90.
3. Гейльман И.Ф. Ручная азбука и речевые жесты глухонемых / И.Ф. Гейльман. – М. : КОИЗ, 1957. – 596 с.
4. Геранкина А.Г. Применение дактильно-жестового перевода как вспомогательного средства в вечерних школах для глухих : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 14.00.13 «нервные болезни» / А.Г. Геранкина. – М., 1966. – 18 с.
5. Димскис Л.С. Система обучения жестовой речи студентов-дефектологов : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.03 «коррекционная педагогика» / Л.С. Димскис. – М., 2000. – 18 с.
6. Зайцева Г.Л. Жестовая речь в системе обучения и воспитания взрослых глухих учащихся : автореф. дис. на соиск. учен. степ. доктора пед. наук : спец. 13.00.03 «коррекционная педагогика» / Г.Л. Зайцева. – М., 1988. – 32 с.
7. Зикеев А.Г. Теоретические основы обучения языку глухих учащихся начальных классов / А.Г. Зикеев // Обучение учащихся подготовительного, I – IV классов школы глухих. – М. : Просвещение, 1984. – С. 8–28.
8. Краёвський Р.Г. Мова жестів глухих / Р.Г. Краёвський. – К. : Рад. школа, 1964. – 220 с.
9. Кульбіда С.В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.03 «корекційна педагогіка» / С.В. Кульбіда. – К., 2010. – 43 с.
10. Мимико-жестиккулярная речь // под ред. Неплюй М.И., сост. Ивановшова Н.В. – К. : Изд-во «Реклама», 1969. – 292 с.
11. Фомичёва Л.И. Теоретический анализ знаковой системы в структуре развития и обучения личности / Л.И. Фомичёва // Technické vzdelávanie ako súčasť všeobecného vzdelávania. 1. diel. Zborník príspevkov. 25. medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie. – Banskej Bystrici, 2009. – s. 139–143.
12. Шиф Ж.И. Усвоение языка и развитие мышления у глухих детей / Ж.И. Шиф. – М. : Просвещение, 1968. – 318 с.
13. Ярмаченко М.Д. Історія сурдопедагогіки / М.Д. Ярмаченко. – К. : Вища школа, 1975. – 424 с.
14. Carmel S.J. International Hand Alphabet Charts. – Maryland, 1982. – 117p.

УДК: 376.33(09):51(07)

ТВОРЧИЙ ВНЕСОК ДЬЯЧКОВА О.І. У РОЗРОБКУ ПИТАНЬ НАВЧАННЯ ГЛУХИХ УЧНІВ МАТЕМАТИКИ

Гроза Е.П.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри сурдопедагогіки,
Інститут колекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

Стаття присвячена науковій творчості відомого вітчизняного дефектолога радянського періоду. В ній конкретизується творчий внесок Дьячкова О.І. в розробку проблеми навчання глухих учнів математики.

Статья посвящена научному творчеству известного отечественного дефектолога советского периода. В ней конкретизируется творческий вклад Дьячкова А.И. в разработку проблемы обучения глухих учащихся математики.

Article is devoted to the scientific work of well-known domestic pathologists Soviet period. It specified creative contribution Dyachkova OI the development problems of teaching deaf students mathematics.

Ключові слова: особливості формування математичних понять, індивідуальний підхід, урок, програмовий матеріал.

Ключевые слова: особенности формирования математических понятий, индивидуальный подход, урок, программный материал.

Keywords: features of the formation of mathematical concepts, individual approach, a lesson program material.

Ім'я доктора педагогічних наук, професора Олексія Івановича Дьячкова широко відомо в дефектології.

Його авторитет серед вітчизняних дефектологів і за кордоном ґрунтувався на широті наукових інтересів і на великому організаторському таланті.

Серед проблем, вивченням яких займався Дьяков О.І., особливе місце займає проблема математичного розвитку глухих в процесі спеціального навчання. Цій проблемі він залишався вірним все творче життя. Дану статтю ми підготували як данину великої поваги до нього і світлої пам'яті мудрому вчителю з нагоди 111-ої річниці з дня народження.

Дьячков Олексій Іванович вніс відчутний внесок в теорію виховання і навчання глухих дітей в умовах спеціальної системи закладів такої категорії учнів. Дослідивши можливості математичного розвитку глухих дітей, особливості формування математичних понять у них, шляхом озброєння їх математичними знаннями, уміннями та навиками, він став і залишився прикладом для багатьох поколінь сурдопедагогіки.

Вже більше 60-ти років «Методика викладання математики в школі глухонімих» автором якої є Дьячков О.І. служить настільною книгою для вчителів шкіл глухих та підручником з курсу «Методика викладання математики» для студентів, які готувалися і готуються до роботи з даною категорією дітей. На фоні такого великого терміну особливо відчутні заслуги її автора у вивченні та втіленні у практику суттєвих питань теорії навчання глухих дітей.